

A mélyszegénység megtámadása

Interjú Balog Zoltánnal¹

A 2010 májusában megalakult kormánynak társadalmi felzárkózásért felelős államtitkára is van, aki a cigányság és a leszakadó rétegek fölemelkedésért dolgozik. A feladatot a teológus és mentálhigiéné végzettségű Balog Zoltán kapta. Vele beszélgettünk arról, hogy milyen esélyt lát a romakérdés rendezésére, a magyarországi szegénység sorsának mielőbbi jobbítására.²

– A parlamenti ciklus végére, tehát csak négy évben gondolkodva, milyen kézzelfogható eredményekkel lenne elégedett?

– A szemléletváltásban, a hozzáállásban kellene bekövetkeznie egy jelentős fordulatnak. Két sarkalatos pontot látok. Az egyik a többséget érinti. El kellene jutni a tudatunkig, hogy nekünk is érdekünk a romák fölzárkózása és fölzárkóztatása. A magyar társadalomnak abszolút önérdeke a kérdés megoldása. Nem arról van szó, hogy segítünk valakiknek, akik vagy megérdemlik, vagy nem ezt a segítséget. Mindenkinek egyformán érdeke, hogy a problémát ne cipeljük tovább. Ehhez a fölismeréshez kellene eljuttatnunk társadalmunkat.

– Mi lenne a kisebbség szerepe?

– A kisebbségnek azt kellene felismerni, hogy ő maga sem passzív szemlélője a megoldáskeresésnek. Nem várhatja ölbe tett kézzel a támogatást, mint ahogy eddig volt: majd segít az állam, ad segílyt, ad munkát, támogatja a gyerekeimet. A mi elképzelésünk szerint alapvető kérdéssé válik, hogy ő maga mit tud hozzátenni ehhez. Ezért nevezzük magunkat Társadalmi Fölzárkózásért Felelős Államtitkárságnak. Nemcsak fölzárkóztatásról beszélünk, hanem igenis fölzárkózásról. Annak is akarni kell a ki-

¹ Balog Zoltán 1958-ban született Ózdon. 1976-ban a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában érettségizett, és később teológiai tanulmányait is Debrecenben kezdte. Lelkészi diplomát a Budapesti Református Teológiai Akadémián szerzett 1983-ban. Később teológiai tanácsadója volt az Európai Egyházak Konferenciájának, 1991–94 között pedig a Fidesz parlamenti frakciójának. 1996-tól a Budapesti Németajkú Református Egyházközség lelkésze, de jelenleg szünetelteti lelkészi tevékenységét. 1998–2002 között miniszterelnöki főtanácsadó, majd 2003-ig a Köztársasági Elnöki Hivatal főosztályvezetője. Azóta a „Szövetség a Polgári Magyarorszáért Alapítványnál” töltött be vezető funkciókat. Az előző ciklusban az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi, civil-, vallásügyi bizottságának elnöke volt. A 2010. májusban alakult kormányban Orbán Viktor miniszterelnök társadalmi felzárkózásért felelős államtitkárrá nevezte ki.

² Az interjú még 2010 őszén készült, tehát az még nem érintette a 2011. első félévi magyar uniós elnökség ideje alatt elfogadott európai romastratégia kérdéseit.

törést, akit megcélzunk. Nemcsak áldozatok vagyunk, nemcsak elszenvedjük a történeteket, hanem mindig van lehetőség arra, hogy mi magunk is aktívan azt mondjuk: igenis én fel akarok emelkedni. Az első lépést persze az államnak kell megtenni. A megközelítésben ez a változás. Ha tíz év alatt egymillió munkahelyet céloztunk meg, akkor számoljuk ki, négy év alatt ez mennyi. Nem biztos, hogy arányosan fog ez teljesülni, de tűzzük ki a célt: négy év alatt az új munkahelyek meghatározott része jusson a hátrányos helyzetűeknek. Mindig pontosan kell látnunk, hol tartunk a megvalósításban.

– *Az oktatási kérdések terén például hol járunk? Integráció, szegregáció...*

– Az oktatási rendszeren belül az integráció-szegregáció körüli ideológiai csatározás helyett a pragmatikus megoldások közös keresése lehet a cél. A roma és nem roma közösség vezetőinek, szülőknak, önkormányzatnak, oktatási szakembereknek együtt kell keresniük jó megoldásokat azokra a kérdésekre, amelyek olyan feszültségeket teremtenek, hogy nem látszik kiút belőlük. Ami a munkahelyeket illeti: bizonyos arányban a hátrányos helyzetűeknek, a romáknak kell ezeket megkapniuk. Nem statisztikákat kozmetikázó virtuális munkahelyeket. Ismerjük azokat a trükköket, hogy éppen akkor, amikor mérést végeznek, gyorsan irdatlan mennyiségű munkahelyet jelentenek be, aztán – egy hét elteltével – már sehol semmi. Amelyekről mi beszélünk, azok értékteremtő munkahelyek lennének, és részei annak a gazdasági fölemelkedésnek, amely nélkül itt semminek sincsen értelme. Mert csak továbbra is vegetálni fogunk, ha csökken a gazdaság teljesítménye.

– *Érdekeket említett. Vajon ezek a válságokkal terhes évek alkalmasak-e arra, hogy a nem roma szegény ember belássa: neki is érdeke a cigányság felemelkedése?*

– Természetesen Magyarországon a szegénység nem a cigányság „privilegiuma”. Ma Magyarországon a mélyszegénységben élőknek egyes statisztikák szerint a fele, mások szerint az egyharmada nem a cigány népesség köréből kerül ki. A szegénység egyformán sújtja a hátrányos térségeket. Így aztán a cigányok, de a nem cigányok is ugyanannyira szegregáltaknak tekinthetők. Hiszen olyan térségekben élnek, ahol ki vannak zárva azokból a lehetőségekből, amelyek csak 150 kilométerrel arrább adatnak meg. Ha Borsodból Pest megye felé tekintünk, ott már kétszer annyit adnak a munkáért, az iskolai oktatás színvonala is magasabb. Azaz: a középnek és a perifériának a viszonyáról is szól ez a probléma. Egyszersmind azt is világossá kell tenni, hogy a romákat nem etnikai alapon támogatjuk – mert úgy gondoljuk, hogy ez most divatos –, hanem azért, mert olyan színvonalon élnek, amit egy ország nem fogadhat el. Ha ilyen állapotban vannak nem romák is, akkor azokat is ugyanúgy kötelességünk

támogatni. Olyan programokat fogunk indítani, fönntartani, ahol romák és nem romák – ha ugyanabban a kilátástalan helyzetben vannak – ugyanolyan lehetőséghez jutnak.

– *Nem is volna etnikai vonatkozása a kérdésnek?*

– Az egy másik oldala ennek a problémakörnek, amiről vagy nagyon csúnyán, vagy sehogyan sem szoktunk beszélni. Persze, hogy van ennek etnikai vonatkozása is! A romáknak adott esetben olyan segítségekre, olyan programokra is szükségük van, amelyek az ő speciális szocio-kulturális hátterüket is figyelembe veszi, azt célozva, hogy élni tudjanak a felajánlott lehetőségekkel. De ez egy járulékos kérdés. A mélyszegénység megtámadása az általános társadalmi, gazdasági, szociális feladat ma Magyarországon. Itt nincsenek kivételezettek. A romák számára is világossá kell tennünk: csak azért, mert az ő bőruk barnább, mint a többségé, nem maradhatnak ki olyan lehetőségekből, amelyekhez a fehérebb bőrszínű emberek hozzájuthatnak ebben az országban.

– *A Jobbik kimond olyan gondolatokat a cigánysággal kapcsolatban, amelyek léteznek ma Magyarországon. Ám a konkrét kérdésre végre világosan lehet válaszolni is. Ön hogyan értékeli a téma megjelenését a Tisztelt Házban?*

– Ez egy nagyon lényeges kérdés, melyben én ambivalens állásponton vagyok. Mindenképpen van jó oldala is. Annak például kifejezetten örültem, hogy Vona Gábor, a Jobbik elnöke a Parlamentben lehetőséget adott Magyarországnak miniszterelnökének arra, hogy egyértelművé tegye: a bűnözést nem bőrszín alapján közelítjük meg. Aki nem felel meg a törvénynek, az büntetést érdemel, aki meg megfelel, azt nem lehet diszkriminálni. Az úgynevezett „cigánybűnözéssel” kapcsolatban Orbán Viktor világossá tette, hogy ilyen általánosításokkal az emberek méltóságát senkinek sincs joga megsérteni. Én ennek örülök, mert lehet rá hivatkozni. Másrészt pedig sajnálom, mert ezek szerint olyan típusú megfogalmazások is beszűrődtek ma a közbeszédbe, amelyek súlyosan sértik emberek méltóságát. Bár úgy vélem, hogy a Jobbik ebből inkább politikai hasznot akar húzni. Az a csúnyácska vicc jut az eszembe, amikor a riporter elmegy a faluba, s megkérdezi a paraszt bácsit: van-e maguknál antiszemizmus? Az öreg erre azt válaszolja: hát nincsen, de igény volna rá... Hát ennek az igénynek próbál a Jobbik is elébe menni. Ami azért nagy baj, mert az embereknek a negatív hozzáállására épít. Mintha az emberek azt gondolnák legnagyobb problémának, hogy a másik akarja elvenni tőlük a lehetőséget, tehát rájuk kell haragudni. Ahelyett, hogy azon gondolkodnának, miben kell reménykedni, hol érdemes elkezdni dolgozni azon a problémán, amely érinti őket. De tény és való, a Jobbik megjele-

nésében van valami szükségszerűség, mert kendőzetlenül kell beszélni erről a témáról. Megint a miniszterelnöki beszédből idézek: a valóság néven nevezésében bizony, itt hiányosságok voltak. Tény, hogy a politikai elit – nem mondanám, hogy egyformán minden oldalon – nagyon óvatos volt ennek a problémának a megnevezésében, mert mindenki el akarta kerülni a rasszizmus vádját. De nem lehet kérdés: nagyon jelentős tömegek úgy érezték, hogy az ő problémájukkal nem foglalkoznak. Azt nem lehet szóltanul nézni, hogy Magyarországon vannak olyan vidékek, ahol emberek egymásnak kiszolgáltatva élnek. Nincs jelen a törvény, nincs jelen a rendőrség, s néha ennek a problémának még „bőrszíne” is van. Merthogy ez egy szociológiai jelenség, tudniillik az elcigányosodott falvakban az ott maradó nem cigány magyarok éppen a kis mobilitással és önartikulációs képességekkel bíró emberek. Idősek, betegek, nyugdíjasok, özvegyek, egyedülállók, akik már nincsenek abban a helyzetben, hogy a saját életterületüket megvédjék, adott esetben mozgásba lendüljenek. Erről a súlyos problémáról bizony, az elmúlt időszakban kellett volna beszélni.

– *Ezen az elmérgesedő, reménytelenné váló helyzeten lehet-e változtatni? Az elmúlt 20 évben miért ment minden „cigányútra”?*

– Mielőtt ebbe belemennénk, azért azt is látni kell, hogy régióinkban Magyarország még ezzel a nagyon gyatra teljesítményével is sokkal jobban áll, mint akár Szlovákia, Románia vagy Bulgária. Nem beszélve Albániáról vagy Szerbiáról. Nálunk azért az e kérdésekkel való foglalkozásnak már van kultúrája. És nem az elmúlt húsz vagy hatvan, sőt száz évben alakult ki. Évszázadok óta voltak pozitív kezdeményezéseink ebben az együttélési ügyben. Ugyanakkor tudok a térségben olyan országról, ahol 1870-ben a cigányokat szinte rabszolgasorban tartották. Az újabb kutatási eredmények ezt egyértelművé teszik. És hozzánk menekültek, hogy ne adják el őket rabszolgának.

– *Árnyalja a képet, de a mi helyzetünkön nem segít.*

– Valóban, sajnos, ezzel együtt is cipeljük az elmúlt húsz vagy hatvan év terheit. A negatív változás mindig azt érinti a leginkább, aki legalul van. A cigányoknak volt a legkevesebb tartalékuk. Ők veszítették el először a munkájukat. Megszűnt a nagyipar, az építőipar. Az egyéb extenzív nehézipar szívta még fel korábban ezt a munkaerőt. Az 1985-ös 15 százalékos romaférfi-munkanélküliség tíz év alatt drasztikusan 85 százalékra emelkedett, az arány tehát teljesen a korábbi ellentétébe fordult. A borsodi iparvidéket ez az adat jellemzi. Megvannak ennek a szociológiai okai is. Tény: a magyar társadalom, a politika nem volt fölkészülve erre a helyzetre. Ez érintette a nem romákat is, de sokkal nagyobb mértékben a romákat, mert náluk kisebb volt a mobilitásra való képesség. Mivel a politikát más ügyek foglalkoztatták, ezeket a ré-

giókat is hagytuk elveszni, nem csak a romákat. Ez a 33 hátrányos helyzetű kistérség alapvetően az ország periferiáján van. Ezekről mondott le a politika. Mindenkiről, aki ott él. Aki meg tudta tenni, hogy eljött onnan, annak lett valami esélye, de aki ott maradt, a kilátástalanság részese lett. S mindennek tetejébe jöttek még az uzsorások, a szegénység vámszedői...

– Az elmúlt időszakban milliárdok mentek úgynevezett romaprogramokra, még sincs ennek semmi látszata.

– Sajnos, olyan programok is voltak, amelyek úgy lettek kitalálva, hogy abból a pénzt el lehessen rakni. De hagyjuk a politikát! Pontos számokról tudunk, mert az Állami Számvevőszéknek volt egy komoly vizsgálata, amely az 1996–2006 közötti időszakot vette górcső alá. Ebben azt elemzik, hogy 120 milliárd forintot fordítottak a roma ügyre, s amiről biztosan tudjuk, hogy amennyi „célba” érkezett, az mindössze 10 milliárd forint. Nahát, ez elfogadhatatlan arány. Az ÁSZ szerint ennek több oka van. Egyrészt Magyarországon etnikai adatgyűjtést nem végzünk, nem is végezhetünk. Nincs arra semmilyen megbízható módszer, hogy megtudjuk: tényleg roma kapta-e azt a bizonyos támogatást. Adatvédelemre, személyiségi jogokra hivatkozunk, és közben ártunk azoknak, akiknek segíteni akarunk, mert nem tudunk nyilvántartást készíteni. Egyáltalán: milyen alapon nevezünk egy programot romaprogramnak? Ugye, ismerjük azokat a botrányos eseteket – a jéghegy csúcsa – amelyben egyesek nem valóságos roma származásukra hivatkozva jutottak támogatásokhoz. Politikai pártok színeiben is indultak aztán.

– Milyen „közvetítőkön” juttatják el a pénzt a célcsoporthoz?

– Ezek a közvetítő rendszerek átláthatatlanok, s így nagyon sok pénz tűnhetett el. Részben nagyon magas járulékos költségként, részben a rengeteg párhuzamosság miatt. Ugyanarra a programra, ugyanarra az ügyre több helyen is költenek. Ezek nem láthatók át. Tehát a transzparencia, a világos, egyértelmű struktúrák, a koordináltság hiánya, és nagyon sokszor a monitoring, az ellenőrzés elmaradása a fő ok. A legszomorúbb, hogy nemcsak nincsenek meg a pénzek, de a támogatási összegek hatását sem látjuk. Nincsenek jelentős hatásvizsgálatok. Annak elemzése, hogy ha éveken keresztül valamit támogatnak, finanszíroznak, vajon mi lesz abból – ez hiányzott teljesen.

– A hiányosságok megnevezése tulajdonképpen megadja a feladatokat. Mire lehet most építeni?

– Nem kétséges, hogy a monitoringot, az ellenőrzést, az értékelést sokkal komolyabban kell venni. Lényeges, hogy a teljes folyamatot át lehessen látni egy központban.

Ez volna a mi dolgunk, és ezért jött létre egy ilyen társadalmi fölzárkózásért felelős államtitkárság, amilyen még soha nem volt Magyarországon. Mi átlátunk minden olyan programot, amelyben hátrányos helyzetűek foglalkoztatása, oktatása, egészségi állapotjavítása szerepel. Ha nem is húzunk mindent ide magunkhoz, de minden, ami idekapcsolódik, a látókörünkbe kerül. A koordinációs központ, a cigányügyi tárcaközi bizottság révén komplex megközelítésekre kerülhet sor. Ha egy területre megyünk, akkor térségi fejlesztésben gondolkodunk. Egyszerre kell figyelniük a lakhatást, oktatást, munkához jutást. Főleg, ha egy család tenni is akar, aktívan részt kíván vállalni a felemelkedésben. Ha e hátrányokat együtt támadjuk meg, akkor ebben a komplexitásban már nagyobb esélye van a sikernek. A jövőben olyan képzési és munkaerő-programokat támogatunk, amelyek a sikeres résztvevők számára megteremtik a továbbfoglalkoztatás lehetőségét is.

– *Cigányügyi tárcaközi bizottság a neve. Tehát nem szegénységügyi.*

– Mind a kettő benne van, hiszen „Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi” a pontos megnevezés. Tudatosan kívánjuk ezzel a névválasztással a sajtót állandóan izgalomban tartani. Hol cigányügyi, hol szegénységügyiről beszélünk. Csak ismételhetem: nemcsak a cigányok szegények ma Magyarországon, de a szegénységnek van etnikai vonatkozása is. Mégis igaza van, mert hangsúlyosan van jelen a roma ügy. Ezzel roma honfitársaink is érezhetik, hogy nekik van egy államtitkárságuk, s az ő partnerségüket várjuk. Másrészt pedig a többiek is láthatják: nekik is van államtitkárságuk, hiszen ők is szegények, nekik sincs munkájuk.

– *Egy államtitkárság hogyan kerül kapcsolatba ezekkel a rétegekkel? Például támaszkodhatnak-e a cigány értelmiségre?*

– Nem egyszerű kérdés ez sem, mert ugyan azt gondolnánk, hogy a sajtójaira mindenki jobban hallgat, de ez csak részben igaz. Az egyik egyházban pap lett egy cigány ember, és küldték volna vissza a sajtójaihoz, ők viszont azt mondták: nekik cigány pap nem kell. Küldjenek magyart. Miközben a nem cigány többségi falu meg elfogadta, és büszke rá, hogy cigány papjuk van, aki jól is végzi a munkáját. Nem olyan egyértelmű ez. De sajnós, a cigány értelmiségi középosztály világában benne van az a mentalitás is, hogy miután kiemelkedtem, az enyéim már nem érdekelnek. De ez visszafelé is igaz. Akik otthon maradtak, azok azt mondják, hogy te már nem tartozol közénk. Úri gyerek lettél, hagyjál minket békén. Nehéz megtalálni azt a réteget, amelyik vállalja, hogy szószólója a sajtójainak, aki visszafelé is küld üzeneteket, hogy érdemes, csináljátok, segítetek. A többség irányába is közvetít, hogy itt vagyok, nekem sikerült, adjátok meg az esélyt a többieknek is. E nélkül a pozitív mintát adó réteg nélkül nagyon nehéz a dolgunk.

– *Hallani lehetett arról, hogy az egyházak segítségére is építenek.*

– Járt itt nálunk Erdő Péter bíboros úr, Bölskei Gusztáv püspök úr, Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspök. Utóbbi azért is volt különösen érdekes, mert a térkép szerint szinte lefedi egymást, hogy hol vannak görög katolikusok, és hol vannak cigányok az országban. Ő ezt az ügyet küldetesként sajátjának tekinti. Ez nagyon tiszteletre méltó. Tervezzük, hogy az év végén egy szerződést írunk alá, amelyben rögzítjük, miben számítunk az egyházak segítségére, és mi az, amit mi tudunk – államilag – ehhez eszközként adni.

– *Nyilatkozataiból tudom: sokat jár mostanában az ország legszegényebb pontjain. Könnyebbnek látja-e a feladatát innen, testközelből?*

– Valóban azt szeretném, ha nem lenne olyan hét, amikor nem járok cigányok, szegények lakta telepeken. A világukat korábban is nagyon jól ismertem, hiszen magam is borsodi vagyok, már gyerekkorom óta közöm volt hozzájuk. Nagy meglepetések nem értek. De azzal tisztában vagyok: egy államigazgatási rendszeren belül nem lesz könnyű kialakítani azokat a struktúrákat, amelyek jó hatásfokkal segíthetnek itt. De hát az embert a nehézségek nagyobb erőfeszítésre sarkallják. Úgyhogy még elszántabb vagyok, mint amikor elvállaltam a feladatot.

Az interjút Dombrovszky Ádám készítette

Ráczné Kalányosi Gyöngyi: Hét ikerszarvas kígyócska